

1. Úvod

(Petr Jurek a Pavel Hlaváček)

Kniha *Politické systémy anglosaských zemí* představuje pokus o nahlédnutí na ústavní a politické systémy vybraných anglosaských zemí – Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku, Australského svazu, Nového Zélandu, Irsku, Jihoafrické republiky, Kanady a Spojených států amerických – z institucionální perspektivy. Uvedená skupina zemí sdílí společnou historii v rámci britského koloniálního impéria, což vede (mimo jiné) k označování těchto zemí za anglosaské (s výhradami u Irsku a Jihoafrické republiky). Společná minulost se již při letmém pohledu promítla do podoby ústavních a politických systémů. Zajímavé přitom je, že uvedené promítnutí je napříč danou skupinou zemí značně nesourodé. Je tedy namístě se ptát, do jaké míry a z jakých důvodů jsou si politické systémy anglosaských zemí v institucionální perspektivě podobné. Při hledání odpovědi přitom vycházíme z předpokladu, že základem pro pochopení uvedených podobností je role britského ústavního a politického systému jako modelu, jehož části byly do kolonií exportovány, případně tento model sloužil jako inspirace při tvorbě či reformách ústavních textů a při utváření principů a schémat politického života.

Tvorba této publikace byla vedena dvěma záměry. V první řadě by tato kniha měla sloužit jako pomůcka pro získání základního přehledu o institucionálním nastavení politických systémů vybraných zemí, kterou budou moci využívat studenti sociálněvědních oborů na vysokých školách. Z odborného hlediska je cílem knihy posoudit, do jaké míry se ve sledovaných politických systémech objevují institucionální řešení vycházející z britského vzoru a za jakých okolností byla do politických systémů tato řešení instalována. Pomocí zmapování ústavně-politických systémů a jejich porovnání s britským modelem bude možné identifikovat oblasti, v nichž tvůrci konstitucí ve sledovaných zemích nejvýrazněji následovali britský vzor. Zároveň tento přístup umožní posoudit, v jakých oblastech se nově se konstituující politické systémy záměrně vyhýbaly britským institucionálním řešením. Součástí hledání zmíněných podobností a odlišností je

i pátrání po motivech, které vedly k volbě jednotlivých institucionálních řešení. Na základě nastíněného postupu bude možné v závěru konstatovat, v jakých institucionálních aspektech a z jakých důvodů se politické systémy Austrálie, Nového Zélandu, Irska, Spojených států amerických, Kanady a Jihoafrické republiky podobají britskému modelu. Čtenáři bude tudíž v závěru předloženo přehledné zmapování podobností a odlišností institucionálního nastavení zmíněných politických systémů.

Knih sestává kromě úvodu a závěru ze sedmi kapitol. První kapitola je věnována politickému systému Spojeného království Velké Británie a Severního Irska. Tato kapitola obsahuje přehled klíčových prvků britského politického systému, které utvářejí jeho specifickou a díky nimž se hovoří o tzv. westminsterském modelu demokracie. V rámci kapitoly bude nejprve nastíněn kontext britské politiky, v němž se vyvíjela specifická podoba politických institucí. Budou zmíněny základní principy, na nichž stojí politický systém, a nastíněny základní rysy britské politické kultury. V další části kapitoly budou představeny charakteristické rysy ústavně-politického systému. Po stručném nástinu specifické podoby britské ústavy bude popsána podoba klíčových ústavních institucí (panovníka, premiéra, kabinetu a vlády, centrální veřejné správy, parlamentu, ústavního soudnictví a přímé demokracie) a jejich pozice v rámci politického systému. Poslední část kapitoly je věnována analýze politických aktérů a dynamiky volebního procesu v britském prostředí. Bude zhodnocen formát a typ stranického systému¹ a konfliktních linií² v jeho rámci, jednotlivé relevantní subjekty budou přiřazeny k příslušné stranické rodině³ a pozornost bude věnována i členské základně a financování politických stran. Poté se zaměříme na představení charakteru volebního procesu, pravidla pro financování volebních kampaní a posouzení míry stranické kontroly volebního procesu. Na samém konci kapitoly bude vysvětlen specifický charakter systému zprostředkování zájmů.

Pro další kapitoly slouží pojednání o Spojeném království jako základní referenční rámec pro hledání podobností či odlišností od britského modelu, na jejichž základě lze sledovat, nakolik byl při tvorbě konstitucí sledován či naopak odmítán britský vzor a jakou mělo toto následování či odmítání „trvanlivost“ v historické perspektivě,

respektive v jakých aspektech je vývoj institucionální a funkcionální podoby sledovaných politických systémů analogický.

Uvedené následování či odmítání bude posouzeno v prostředí šesti politických systémů náležejících do anglosaského prostředí, kterým je věnováno šest samostatných kapitol. Budou analyzovány politické systémy zemí v minulosti pozvolna emancipovaných z britského koloniálního impéria (Austrálie, Nový Zéland a Kanada) i zemí, které si svou nezávislost na Velké Británii různou formou vybojovaly (Spojených států amerických, Jihoafrické republiky a Irska). Jednotlivé kapitoly jsou strukturovány obdobným způsobem. Skládají se ze tří částí – v první se autoři zaměřují na vývojovou dimenzi, druhá část obsahuje rozbor klíčových ústavně-politických charakteristik a procesů a ve třetí budou představeni političtí aktéři a charakter volebních procesů.

Autoři se nejprve věnují okolnostem získání nezávislosti, respektive vzniku daného státu. Je nastíněn základní časový rámec celého procesu, přičemž hlavní pozornost je věnována tvorbě ústavy a britské roli v jejím rámci. Autoři se snaží zmapovat i to, nakolik se britští představitelé zapojovali do tvorby jednotlivých konstitucí.

Další část jednotlivých kapitol je zaměřena na ústavně-politický systém analyzovaných zemí. V první řadě jsou politické systémy zařazeny do typologie forem státu a politických režimů. Následně je představena podoba a role klíčových ústavních institucí, přičemž se autoři snaží zodpovědět sérii otázek týkajících se této podoby a role: Má hlava státu reálné politické pravomoci; pokud ano, tak jaké a jak se staví k jejich využívání? Nakolik je pozice hlavy státu definována nepsanými pravidly? Jakou roli plní v rámci výkonné a zákonodárné moci ministerský předseda? Nakolik musí ministerský předseda spolupracovat při plnění svých funkcí s hlavou státu a jak konkrétně tato spolupráce probíhá? Existuje institucionalizovaná opozice v čele se stínovým ministerským předsedou, případně má stínový předseda nějaká oficiální oprávnění? Existuje rozdělení na kabinet a vládu? Jak se uplatňuje (pokud se uplatňuje) kolektivní odpovědnost vlády? Jak probíhá vyslovování důvěry/nedůvěry vládě? Jaký formát a typ vlády v jednotlivých případech převažuje? Existuje jasné oddělení politických a byrokratických postů v rámci centrální veřejné správy? Jak

je strukturován parlament? Kolik osob reprezentuje jeden poslanec? Je funkční období vymezeno fixně, či flexibilně? Jakou pozici mají předsedové parlamentních komor? Jaká je míra stranické disciplíny v parlamentu? Jak je vykonáván parlamentní dohled nad činností vlády? Existuje soudní kontrola ústavnosti, případně jaký orgán a jakým způsobem ji vykonává? Uplatňují se v politickém systému instituty přímé demokracie, pokud ano, tak jakým způsobem a v jaké míře?

Třetí část kapitol je věnována analýze politických aktérů a volebního procesu. Autoři nejprve klasifikují stranický systém, nastíní schéma konfliktních linií a zařadí relevantní politické strany do příslušných stranických rodin. Mimoto autoři hledají odpovědi na následující dílčí otázky: Je stranický systém jednorozměrný, nebo se v něm paralelně uplatňuje větší množství konfliktních linií? Snaží se strany směřovat své apely vůči dílčím segmentům voličstva, nebo dominují široké apely bez jasněji vymezených adresátů? Kolik členů mají politické strany a jaký je podíl členů politických stran mezi oprávněnými voliči? Jakou míru soutěživosti vykazují předvolební kampaně (uplatňuje se adverzní styl politiky, nebo dochází k předvolební spolupráci a koordinaci)? Z jakých zdrojů jsou financovány volební kampaně a jakou roli hrají v tomto ohledu prostředky z veřejných zdrojů? Jaká je míra a trendy volební účasti? Je účast ve volbách dobrovolná, či povinná? Lze systém zprostředkování zájmů klasifikovat jako pluralitní, či jako neokorporativní?

Z výše uvedeného výčtu cílů a dílčích otázek vyplývá, že primárním záměrem publikace není mapovat aktuální politickou realitu v anglosaských politických systémech ani vyzdvihovat výjimečné, kontroverzní či jinak zvláštní události. Naše snažení je zaměřeno na identifikaci dlouhodobě existujících institucionálních řešení a procesů. V rámci jednotlivých kapitol jsou sice zmiňovány volební výsledky z poslední doby, výčet aktuálně relevantních politických aktérů či personální obsazení klíčových ústavních funkcí, tyto údaje však slouží především pro ilustraci oněch dlouhodobě existujících prvků a charakteristik jednotlivých politických systémů.

Publikace využívající strukturně-funkcionálního náhledu na vybrané politické systémy není v českém prostředí ojedinělým počinem. Za zmínku stojí zejména série *Komparace politických systémů* vydávaná na

Vysoké škole ekonomické v Praze, publikace *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* či knihy věnující se politickým systémům zemí Commonwealthu a států pacifické Asie vytvořené akademiky Katedry politologie a mezinárodních vztahů ZČU v Plzni. Tato kniha se od uvedených odlišuje tím, že vedle snahy být kvalitní pedagogickou pomůckou chce dospět i k relevantním odborným závěrům.

Kniha respektuje základní principy empiricko-analytického přístupu k politologickému výzkumu, autoři se tudíž nesnaží o hodnotově orientovanou evaluaci reality. Z výše uvedeného vyplývá, že klíčovým metodologickým nástrojem pro dosažení stanovených cílů je komparace. Objekty komparace jsou politické systémy sedmi anglosaských zemí a okolnosti jejich geneze. Kritéria komparace byla vymezena výše v rámci nástinu struktury jednotlivých kapitol.